

H. Peygamber Döneminden Günümüze Kadınlar ve Cami Eğitimi

Hüseyin YILMAZ, Doç. Dr.

Cumhuriyet Üniversitesi İlahiyat Fakültesi

Atıf- Yılmaz, H. (2007). Hz. Peygamber Döneminden Günümüze Kadınlar ve Cami Eğitimi. *Değerler Eğitimi Dergisi*, 5(14), 107-130. © Değerler Eğitimi Merkezi.

Özet- Hz. Peygamber döneminde cami eğitiminin hedef kitlesi çocuk, genç, yaşlı, kadın ve erkek ayrımı gözetilmeksizin bütün Müslümanlardan oluşuyordu. Günümüzde ise, erkek cemaatin camilerde sunulan hutbe, vaaz ve diğer etkinlikler yoluyla önemli ölçüde yaygın din eğitimi hizmeti aldığı, ancak kadınların cami eğitiminden yeterince yararlanamadığı görülmektedir. Din hizmetleri alanındaki bu eksikliğin giderilerek cami eğitimini kadın-erkek, genç-yaslı ayrımı yapılmaksızın toplumun tamamını kuşatacak bir özelliğe kavuşturmak son derece önemlidir.

Hz. Peygamber döneminden itibaren kadınların camilerle ilgisinin incelendiği bu makalenin amacı, günümüzde Müslüman kadınların camilerde sunulan eğitim imkânlarından yeterince yararlanamamalarının önündeki fihrî engellerin yeniden değerlendirilmesine mütevazı bir katkı sağlamaktır. Makalede toplumun yarısını oluşturan kadınların cami eğitimine kazandırılmasına yönelik bazı öneriler geliştirilmiştir.

Anahtar kelimeler- Hz. Peygamber, Kadınlar, Camiler, Cami eğitimi.

Giriş

İslâm'ın başlangıcından günümüze Müslümanların hayatında önemli bir yere sahip olan camiler, toplumun her kesiminden, her yaş ve seviyeden insanları bir araya getiren, onları Allah'a kulluk bilinci ile kaynaştıran, ibadetlerin usulüne uygun olarak öğretilmesini kolaylaştıran, bireylere batıl inanç ve hurafelerden arındırılmış doğru dinî bilgilerin kazandırılmasını sağlayan önemli bir kurumdur.

Kurulduğu dönemden itibaren Müslüman toplumlarda dinî, siyasî, idarî, sosyal ve eğitsel nitelikli pek çok hizmetin yürütülmesine zemin teşkil eden camiler, İslâm kültür ve medeniyetinin oluşup gelişmesinde önemli rol oynamıştır. Hz. Peygamber İslâm'ın kurumsallaşmasına camiden başlamış, hicretten hemen sonra inşa ettiği camiye, bireysel ve sosyal pek çok ihtiyacın karşılandığı bir merkez haline getirmiştir.

Müslüman toplumlarda eğitim-öğretim önce camide başlamıştır. Tarih boyunca önemini yitirmeyen cami eğitiminin etkinliği günümüzde de devam etmektedir. Bünyesinde vaaz, hutbe, sohbet, Kur'an öğretimi, çocuklar ve yetişkinler için dinî bilgiler kursu gibi etkinliklerin gerçekleştirildiği camiler, yaygın din eğitimi kurumlarının başında gelmektedir. Dinin kardeşlik, sevgi, saygı, özveri, yardımlaşma ve hoşgörü gibi değerlerinin işlendiği camilerde bireylere hayatı daha doğru bir anlayışla yorumlama becerisi kazandırılmaktadır.

Hz. Peygamber döneminde cami eğitiminin hedef kitlesi, çocuk-genç, yetişkin-yaşlı, kadın-erkek bütün Müslümanlardan oluşuyordu. Ancak günümüzde erkek cemaatin ibadet ve eğitim amaçlı olarak camiye ilgisi bir şekilde devam etmekle birlikte, kadınların genellikle camiye devam etmedikleri ve cami eğitiminden yeterince yararlanamadıkları görülmektedir. Bu durumun nedenlerini araştırmak ve sorunun çözümüne yönelik öneriler geliştirmek, kadınların camiye bütünleşmeleri açısından son derece önemlidir.

Günümüzde kadınların camiye gitmelerini hoş karşılamayan geleneksel anlayışın dinî hükümlere değil, dinle ilgili yorumlara dayandığı söylenebilir. Çünkü dinin temel kaynaklarında ibadet ve ibadet mekânlarına devam etme konusunda cinsiyet ayrımı gözetilmemektedir. Nitekim Hz. Peygamber zamanında kadınlar camiye devam etmişler, orada gerçekleştirilen ibadet ve eğitim-öğretim etkinliklerinden önemli ölçüde yararlanmışlardır. Dolayısıyla kadınların fitne ihtimali nedeniyle camiden uzak kalmaları, cinsiyet eşitliği ve İslâm'ın adalet anlayışı ile bağdaşmamaktadır. Hayatın değişik alanlarında kadınların etkinliği normal görülürken, hangi nedenle olursa olsun, onların ilim ve ibadet mekânları olan camilerden uzak durmaları İslâm toplumları için önemli bir eksikliktir. Bu konuda Hz. Peygamber dönemindeki uygulamaya tekrar dönüp, toplumun yaklaşık yarısını oluşturan bu kitleyi cami eğitimine kazandırmak gerekir. Bunun için, kadın erkek bütün Müslümanları bilinçlendirecek bilimsel çalışmalar ve anlayış değişimine ihtiyaç vardır.

Hz. Peygamber döneminden günümüze kadınların camilerle ilgisinin irdelendiği bu makalede Kur'an, sünnet ve temel kaynaklardan yapılan alıntılar ışığında bazı öneriler sunulmuştur. Amacımız, kadınlar ile cami eğitimi arasındaki fikrî ve fizikî engelleri yeniden değerlendirmek ve caminin kadın erkek her Müslümanın ibadet edip ilim öğrendiği mekân olma özelliğinin korunmasına katkıda bulunmaktır.

1. İslâm, Kadın ve Cami Eğitimi

a. İslâm ve Kadın

İslâm dininin kadınla ilgili görüşlerini doğru olarak değerlendirebilmek için, kadının İslâm öncesi dönemdeki konumuna kısaca değinmek gerekir. Vahiy kültüründen uzak olanlar başta olmak üzere, toplumlara tarih boyunca genellikle erkek egemen bir kültür hâkim olmuştur. Geçmişte kurulan hemen her toplum erkekler tarafından yönetilmiş (Bayraklı, 1998:16) ve kadınlar sosyal hayatta erkekler kadar etkin olamamıştır. Bugün yasalarında kadın haklarının yeterince korunduğu iddia edilen bazı ülkelerde 18. Yüzyıldan önce 'kadının ruhu var mı yok mu, kadın insan sayılır mı sayılmaz mı' tartışmalarının yapıldığı bir gerçektir. Örneğin, eski milletlerin en uygarı olarak kabul edilen Atinalılarda kadın basit bir eşya seviyesinde tutulmuş ve onların sokaklarda bir eşya gibi alınıp-satılmasında sakınca görülmemiştir. Yine onlar tarafından kadın şeytanî yönü ağır basan bir varlık olarak nitelendirilmiş, çocuk terbiyesi ve ev işlerinden başka her şey kadına yasaklanmıştır (Karaman, 1995: 11; Dikmen, 1996: 15; Yavuz, 1999: 33). Roma'da toplanan bir kongrede kadının murdar ve ruhsuz bir varlık olduğu karara bağlanmış, onun âhiret hayatına sahip olamayacağı iddia edilmiştir. 1850'li yıllarda kadınlar İngiliz kanunlarına göre vatandaş sayılmadıkları için onların kişisel haklara ve kazandıklarının mülkiyetine sahip olamayacakları belirtilmiştir (Tabbara, 1981: 337). Aynı şekilde tarihte Yahudi ve Hristiyan toplumlarda kadın "kötülüklerin kapısı, insanın cennetten kovulmasına sebep olan şeytanın arkadaşı ve insan olup olmadığı bile tartışmalı bulunan bir yaratık" olarak değerlendirilmiştir. Bu anlayışa göre, Âdem'in cennetten çıkartılmasından Havva ve onun şahsında tüm dünya kadınları sorumludur. Âdem'in yasak ağacın meyvesinden yemesine Havva'nın sebep olduğu iddiasıyla Âdem masum sayılmış, Havva ise günahkâr kabul edilmiştir (Karaman, 1995: 11; Dikmen, 1996: 17; Yavuz, 1999: 41-43).

İslâm öncesi cahiliye döneminde de durum benzer şekilde olmuştur. Aralarında ticaret ve edebiyatla uğraşanlar olmakla birlikte (Savaş, 1991: 24)

kadınlar, sadece erkeklerin yararlanacağı ve hayatta herhangi bir hakkı bulunmayan varlıklar olarak kabul edilirdi (Kutup, 1995: 55-64; Bilgin, 1997: 31-41; Yılmaz, 2003: 192-202). Kız çocuğu doğurmak zül sayılır, doğan kız çocukları, utanılacak varlıklar kabul edildikleri için, diri diri toprağa gömülürlerdi (Nahl 16/58-59; Tekvir 81/8-9). İslâm öncesi Mekke toplumunda ölenin mirasından sadece eli silah tutan erkekler faydalanır, kız çocuklarına ve kadınlara mirastan pay ayrılmazdı (Tabbara, 1981: 379).

İslâm dini, aralarında doğal olarak bazı fizyolojik ve psikolojik farklılıklar bulunan kadın ile erkeği insan olmaları bakımından eşit (Hacc 22/ 5; Secde 32/ 9), değişik rolleri yönüyle de birbirini tamamlayan varlıklar (Bakara 2/178) olarak kabul eder. Akıl melekesiyle donatılan her iki cins de Allah'ın emir ve yasaklarına uyup kulluk görevini yerine getirmekten sorumlu tutulmaktadır (Zariyat 51/56; Tevbe 9/71-72).

İslâm inancına göre sosyal hayat, kadın ile erkeğin birlikteliğiyle devam eden bir süreçtir. Cinsiyet farklılığının Allah'ın bir hikmeti olduğu ve herkesin bu süreçte yaptığı eylemlerle değerlendirileceği şu ayetlerden anlaşılmaktadır:

“Göklerin ve yerin sahibi Allah'tır. O, dilediğini yaratır, dilediğine kızlar, dilediğine de erkekler bahşeder. Veya onlara erkek ve dişi olarak her ikisinden de verir, dilediğini de kısır bırakır. Muhakkak ki O çok iyi bilen ve her şeye gücü yetendir.” (Şûrâ 42/49-50), *“O'nun (Allah'ın) varlığının delillerinden biri de, kendileriyle kaynaşacağınız eşler yaratması ve aranızda sevgi ve merhamet koymasıdır. Şüphesiz bunda düşünen bir toplum için ibretler vardır.”* (Rum 30/21), *“Erkek olsun kadın olsun, içinizden hiçbir çalışanın emeğini boşa çıkarmayacağım”* (Ai İmran 3/195), *“Kim yararlı bir iş yaparsa kendi lehine; kim de kötülük işlerse kendi aleyhinedir”* (Fussilet 41/46).

Temel insan hakları konusunda önemli düzenlemeler getiren İslâm dini, öncelikle kadına hak ettiği değeri vermeyen çarpık anlayışı düzelterek, kızın da erkek gibi Allah'ın bir lütfü olduğuna dikkat çekmiştir. İslâm dininde kadının kişilik hakkı korunmuş, onun özgür bir birey olmasının önündeki fikri engeller kaldırılmaya çalışılmıştır. Hz. Peygamber, kadının toplumda ezilmemesi, haklarının ihlâl edilmemesi ve psikolojik yönden de olsa hiçbir şekilde baskı altında tutulmaması için gayret göstermiştir.

Hak ve özgürlükler açısından erkekle kadın arasında herhangi bir ayrım söz konusu olmamakla birlikte, İslâm, sadece fiziksel ve ruhsal özelliklerden kaynaklanan farklılıklara dayalı bazı hükümler getirmiştir. Tabii olan bu durum, kadına karşı bir haksızlık olarak değerlendirilemez. Çünkü

görev ve sorumluluklarda cinsiyet ve fiziksel uygunluk faktörünün gözetilmesi, her iki cinsin de çıkarınadır. Sahip olunan yeteneklerin iyi bir şekilde gerçekleştirilebilmesi için böyle bir hukukî statüye ihtiyaç bulunduğundan, dünyadaki bütün dinlerde ve hukuk sistemlerinde cinsiyetle ilgili tabii özellikler dikkate alınmıştır. Cinsiyet farklılıkları, erkek ve kadının sosyal hayatta birbirlerinin eksik yönlerini gidermelerine, sağlam bir bütün oluşturarak kendilerinden beklenen sorumlulukları, bireysel ve sosyal rolleri yerine getirebilmelerine yöneliktir.

İslâm dininde, kadın ile erkeğin hak ve yükümlülükleri adalet ilkesine göre düzenlenmekle birlikte, zamanla bu ilkedен sapmalar görülmüş, bazı rivayetler, önyargıya dayalı bir anlayışla kadınlar aleyhine yorumlanmıştır (Savaş, 1991: 46; Dikmen, 1996: 213-214; Armstrong, 1998: 211-212). İslâm'ın özüyle çelişen bazı değerlendirmelerde kadın huysuz, uğursuz, potansiyel fitne unsuru, akıl ve din açısından eksik, erkekleri ayartıp baştan çıkartıcı bir varlık olarak tanımlanmış ve bu tanımlar Hz. Peygamber'e atfedilen bazı rivayetlerle ilişkilendirilmiştir. Günümüzde de dinî nitelikli pek çok kitapta kadınlarla ilgili olumsuz hükümler içeren rivayet ve değerlendirmelere rastlamak mümkündür. Kur'an-ı Kerim'in içeriğine ve Hz. Peygamber'in sünnetine uygun düşmeyen bu yorum ve değerlendirmeler, sözlü anlatım ve pratik uygulamalarla da korunduğu için, İslâm'da kadın hakları, sürekli sorgulanan bir konu olmaya devam etmektedir. Dolayısıyla Kur'an'ın ana ilkeleri ve Hz. Peygamber'in genel tavrı esas alındığında, cinsiyet ayrımcılığını çağrıştıran ve kadını cinsiyetinden dolayı cami eğitiminden yoksun bırakan değerlendirmelerin İslâm'ın ruhuyla bağdaşmadığı kolaylıkla anlaşılmaktadır.

İslâm dini, Hz. Peygamber döneminden itibaren sahip olduğu prensipleriyle kadının sosyal statüsünü geliştirici düzenlemelerde bulunmuş, hatta bu düzenlemelerin önünü açık bırakarak Müslümanlar tarafından daha da geliştirilmesini teşvik etmiştir. Ancak kadının konumunu düzeltmeyi öngören dinî mesajlara rağmen, önceki kültürlerle dayalı kadın aleyhtarı düşünceler zaman içerisinde dinî bir kisveye bürünerek yeniden ortaya çıkmıştır. Müslüman toplumlarda İslâm'ın çizdiği çerçevenin giderek genişletilmesi bir yana, bu çerçeve, hem de Müslümanlık görüntüsü altında, daha da daraltılmıştır. Eski inanç ve kültürlerin Müslümanlara etkisi, yerleşik kültür ve geleneklerin dine baskın çıkması, dinî metinlerin yanlış anlaşılıp yorumlanması ve Müslüman toplumlardaki ahlâki zaafılar, söz konusu kadın aleyhtarı anlayış ve uygulamalara zemin teşkil etmiştir.

Müslüman toplumlarda kadın aleyhtarı görüşlerin egemen olmasında, namus kavramına yüklenen geleneksel/kültürel anlamın etkili olduğu görülmektedir. Cinsiyet ayrımcılığının zirve yaptığı bu anlayışta erkeklerle ilgili hissedilir derecede bir müsamaha göze çarpmakta, namus sadece kadınlara has bir erdem gibi algılanmaktadır (Ergil, 1980, 77-78,83). Oysa şeref ve haysiyetine önem veren her kadın ve her erkek, Müslümanlığın şiarından olan namusun korunmasına azami derecede dikkat etmek durumundadır (Carullah, 2001:50).

Namusla ilgili kadın ile erkek arasında herhangi bir farkın olmadığı ve bu konuda eşitliğin esas alındığı şu ayetlerden de anlaşılmaktadır:

“İman eden erkeklere söyle gözlerini harama bakmaktan sakındırsınlar, namuslarını korusunlar... İnanan kadınlara da söyle, onlar da gözlerini harama bakmaktan sakındırsınlar ve namuslarını korusunlar...” (Nur 24/30), *“Onlar sizin için elbise, siz de onlar için elbisesiniz”* (Bakara 2/187).

Ahzab suresinde, Hz. Peygamber’in eşleri nezdinde tüm Müslüman kadınların dikkat etmeleri gereken bazı hususlara değinilerek şöyle buyrulmaktadır:

“Ey Peygamber hanımları! Sizler herhangi bir kadın gibi değilsiniz. Eğer sakınıyorsanız, artık sözü çekicilikle söylemeyin ki kalbinde maraz bulunanlar kötü ümide kapılmasınlar. Sözü ciddi ve güzel söyleyin. Evlerinizde vakar ve haşmetinizle oturun. Cahiliye dönemi kadınlarının kırıla döküle ziynetlerini göstererek yürüdükleri gibi süslenip yürümeyin. Namaz kılın, zekât verin, Allah ve Rasûlüne itaat edin...” (Ahzab, 32/34).

Allah Teâlâ bu ayette, Hz. Peygamber’in hanımları nezdinde tüm Müslüman kadınların dikkat etmeleri gereken bazı ahlâkî prensiplere değinmektedir. Bu ve benzeri prensipleri kadınların öğrenmelerinde ve öğrendikleri dinî/ahlâkî öğütleri yaygın bir kültür düzeyinde yaşayabilmelerinde camilerin ve camilerde gerçekleştirilen eğitsel etkinliklerin rolü büyük olacaktır.

Kur’an hükümlerinin ve Hz. Peygamber’in sünnetinin açıklığına rağmen, kültürümüz içerisinde kadınlarla ilgili diğer kültürlerdeki benzer yanlış duygu ve düşünceler de yok değildir. Ancak günümüzde aile içi şiddetin önemli nedenleri arasında bulunan ve toplum yapısını olumsuz yönde etkileyen cinsiyet ayrımcılığına dayalı duygu ve düşünceler, kültürümüze önemli katkıları olan İslâm dininden değil; daha ziyade bu hakları işletemeyen Müslüman toplumların İslâm öncesi geleneklerinden kaynaklanmaktadır. Çünkü tarih içerisinde Müslüman toplumlar, önceki

geleneklerin etkisinden kurtulamadıkları için, İslâm'ın kadınlara tanıdığı bazı hakları bilerek ya da bilmeyerek geri alma yanlışlığına düşmüşlerdir. Bu sürecin Hz. Peygamber'in vefatından sonra başladığı ve daha sonraki dönemlerde devam ettiği söylenebilir. Abdullah b. Ömer'den nakledilen şu rivayet de bu tespiti doğrulamaktadır:

“Rasûlüllah devrinde hakkımızda ayet iner korkusuyla kadınlarımıza elimizi ve dilimizi uzatmaktan sakınırdık. Rasûlüllah vefat edince, dilimizi ve ellerimizi onlara uzatmaya başladık” (Buhari, Nikâh 80).

Görüldüğü gibi cinsiyet ayrımcılığı, tarihten günümüze devam eden bir sorun olarak insanlığın gündemindedir. İlâhî kaynaklı dinler ve peygamberler tarafından bu sorunu adalet ölçüsüne göre çözmeye yönelik önemli düzenlemeler getirilmiştir. Özellikle İslâm dini, toplumun kadınla ilgili anlayışını düzelterek onun erkekle aynı seviyeye yükseltilmesine çalışmıştır. Ancak kadının konumunu düzeltmeyi öngören İslâmî mesajlara rağmen, önceki kültürlerle dayalı kadın aleyhtarı düşüncelerin dinî bir kisveye bürünmüş olarak etkisini sürdürdüğü de bir gerçektir. Bu durum, İslâm dininin kadına gereken önemi vermediği şeklinde değerlendirmelere neden olmaktadır. Öyleyse kadınlarla ilgili kültürümüz içerisinde yer edinmiş bazı düşüncelerin gözden geçirilip yeniden değerlendirilmesi ve bu konuda kadın erkek bütün toplumun aydınlatılması gerekir.

b. Cami Eğitimi

Cami eğitimi, yaygın din eğitimi içerisinde değerlendirilen bir etkinliktir. Yaygın din eğitimi; örgün eğitim kurumlarında verilen din eğitimi ve öğretiminin dışında, halkı din konusunda aydınlatmak üzere çeşitli mekânlarda değişik kişilerce yapılan etkinliklerin tümüdür. Daha geniş bir ifadeyle yaygın din eğitimi, toplumun her kesiminden istekli insanlara dinî bilgi veren, bireylere hayatı yorumlama becerisi kazandıran, ortak dinî ve millî değerleri aşıl原因, dinin kardeşlik, özveri, hoşgörü gibi meziyetlerini tanıtan, dinî pratiklerin usulüne uygun bir şekilde yerine getirilmesine yardımcı olan bir etkinliktir (Nişancı, 1981: 128; Tosun, 1993: 56; Doğan, 1998: 8; Koç, 2001: 149).

Yaygın din eğitiminin en kapsamlı bir şekilde uygulandığı yer camidir. Cami, her yaşta ve her düzeydeki vatandaşların hiçbir şarta bağlı kalmaksızın hayat boyu bilgilendikleri bir eğitim-öğretim kurumudur. İslâm toplumlarında eğitim-öğretim, kurumsal düzeyde ilk önce camilerde başlamıştır. İslâm'ın başlangıcından beri önemini ve etkinliğini yitirmeyen

camî eğitimi, günümüzde de oldukça fonksiyoneldir. Camî eğitiminin hedef kitlesi, yaş, akıl seviyesi, eğitim düzeyi, öğrenme isteği, cinsiyet ve diğer özellikleri itibarıyla birbirinden farklı kişi ve gruplardan oluşmaktadır. Söz konusu hedef kitle, camilerde gerçekleştirilen vaaz, hutbe, yaz kursları, sohbet ve akşam kursları gibi etkinliklerle çeşitli dinî ve sosyal konularda bilgilendirilmektedir.

Camî eğitimi, yetişkinler için olduğu kadar çocuklar, gençler ve kadınlar için de gerekli ve önemlidir. Camide gerçekleştirilen eğitim çalışmalarının temel amacı, genç yaşlı, kadın erkek bütün insanlara doğruları anlatarak maddî ve manevî yönden huzurlu bir toplum oluşturmaktır. Nitekim Hz. Peygamber, yeni bir toplum inşa etme amacını, bütün Müslümanların rahatlıkla katılabildiği camî merkezli eğitim faaliyetleriyle gerçekleştirebilmiştir. Onun yirmi üç yıllık peygamberliği döneminde puta tapıcılığın yerine tevhid inancını, zulmün yerine adaleti, düşmanlığın yerine kardeşliği, bencilliğin yerine dayanışmayı, tembelliğin yerine çalışmayı ve cehaletin yerine bilgiyi prensip edinen bir nesil yetiştirmesinde, kadın erkek bütün Müslümanların yararlandığı camî eğitiminin rolü büyük olmuştur.

İletişim ve teknoloji alanında önemli gelişmelerin yaşandığı günümüzde toplum bireylerinin ilgi, istek ve ihtiyaçlarının göz önünde bulundurulması camî eğitiminin kapsamının genişletilmesi gerekir. Yani, camilerin daha ziyade ibadet amaçlı standart yapısının aşılması, genç-yaşlı, kadın-erkek bütün Müslümanlar tarafından bir çeşit halk eğitimi hizmetinin alınabileceği bir özelliğe sahip olması önemlidir. Çünkü yaş, cinsiyet ve daha başka nedenlerle camî eğitiminin dışında kalan insanlar, dinî bilgi ihtiyaçlarını ister istemez sağlıklı olup olmadığı tartışmalı değişik yollarla karşılamaya çalışacaklardır. Bu durum, ilerde telafisi mümkün olmayan sosyal problemlere neden olabilir.

2. Kadınlar ve Camî Eğitimi

a. Hz. Peygamber Döneminde Kadınların Camî Eğitimi

Hz. Peygamber dönemi, İslâm dininin orijinal şekliyle yaşandığı örnek alınabilecek bir dönemdir. Tarihten günümüze dinî konularla ilgili yapılan pek çok yorumda genellikle o döneme atıfta bulunulmakta, karşılaşılan yeni durumlar, o dönemdeki benzer konularla mukayese edilerek açıklığa kavuşturulmaktadır.

Hz. Peygamber'in vefatından sonra Müslüman toplumlarında Kur'an-ı Kerim ve hadislerin anlaşılmasında, dinî düşünce ve yaşantı konusunda bir

yorum zenginliği yaşanmıştır. İslâm dininin temel değerlerinden sapma olmadığı sürece içtihat sayılan bu durum, dinî değerlerin güncelleştirilmesi ve pek çok konuda insanlara kolaylık sağlanması açısından önemli sayılmıştır. Ancak fikir özgürlüğü çerçevesinde yapılan değerlendirmelerin bir kısmı, zamanla o dönemdeki yaşantıyla tezat teşkil eden uygulamalara dönüşmüştür. Günümüzde kadınların camilere devam etmemeleri geleneği, bu tür anlayış ve uygulama değişikliğinin açık örneklerinden biri olarak görülebilir.

Bilindiği gibi İslâm dini, bütün Müslümanları ibadet ve eğitim ile yükümlü tutmuş, bu konuda da kadın ile erkek arasında herhangi bir ayrım gözetmemiştir. Çünkü erkeğin olduğu kadar kadının da ibadet etmeye, kendisi için gerekli olan bilgileri öğrenmeye ihtiyacı vardır. Hz. Peygamber kadınların okuma yazma öğrenmelerini daima teşvik etmiş, hanımlarından Hafza'ya okuma yazma öğretmek üzere Şifa Hatun adındaki sahabeyi görevlendirmiştir (İbn Hambel, Müsned, VI, 372). Yine O, kişinin bakmakla yükümlü olduğu kız çocuklarını iyi eğiten kimseye Allah'ın iki kat sevap vereceğini ifade etmiştir (Buharî, İlim.) Çünkü İslâm inancına göre erkek Allah'a karşı ne kadar sorumlu ise kadın da aynı ölçüde sorumludur. Ancak camilerde cemaat halinde kılınma zorunluluğu bulunan cuma ve bayram namazları konusunda kadınlara kolaylık tanınmış ve onların cemaate katılmaları farz veya vacip cinsinden bir emir sayılmamıştır. Çocuk bakımı, ev işleri ve özel haller gibi mazeretler nedeniyle kadınlar, camiye gelip cemaate katılma konusunda serbest bırakılmışlardır. Bu serbestliğe rağmen Hz. Peygamber döneminde kadınlar camiye devam etmeyi bir gelenek haline getirmişlerdir. Camiye gelenlere her türlü kolaylık tanınmış ve böylece kadınların cami eğitiminden yeterince yararlanmalarına özen gösterilmiştir.

Kur'an-ı Kerim'de kadınların camiye gidip ibadet etmeleri ve oradaki eğitim etkinliklerinden yararlanmaları ile ilgili herhangi bir kısıtlama bulunmamaktadır. Hatta Hz. Peygamber, kadınların camiye gitmelerini teşvik etmiştir. O'nun zamanında Mescid-i Nebevî'de kadınlar vakit, cuma ve bayram namazlarına katılmışlar, camide yapılan vaaz ve sohbetlerle din ve sosyal hayatla ilgili konularda bilgi edinmişlerdir. Ancak Hz. Peygamber'in vefatından sonra Hz. Ayşe'nin söylediği ileri sürülen; *"Eğer Allah Rasulü kadınların kendisinden sonra mescitlerde neler ihdas edeceklerini bilseydi, İsrailoğulları gibi, O da onların mescitlere girmelerini yasaklardı."* (Buharî, Ezan/163) gibi varsayım ifade eden bir rivayetten hareketle, bir takım kaygılar dile getirilmiş ve toplumun yarısını oluşturan büyük bir

kitlenin cami eğitiminden uzak kalmasına neden olunmuştur. Oysa bu konuda bir yasaklama gerekecek olsaydı, bunun işaretlerini Hz. Peygamber sağlığında bizzat kendisi verebilirdi. Dolayısıyla hem sözlü hem de uygulamalı sünnete dayanan bir geleneğin, daha sonraki dönemlerde bazı kaygılarla terk edilmesinin isabetli bir karar olmadığını düşünüyoruz. Burada göz önünde bulundurulması gereken husus, Hz. Peygamber'in sağlığında başlattığı uygulamaları vefatından sonra da devam ettirmektir. Nitekim Kur'an'da şöyle buyrulmaktadır:

"Kim Peygamber'e itaat ederse, Allah'a itaat etmiş olur." (Nisa 4/80), "Peygamber size ne verdiyse onu alın ve size neyi yasakladı ise ondan da sakının." (Haşr 59/7).

İslâm dini, eğitimde cinsiyet eşitliği prensibini öngörmektedir. Hz. Peygamber ilim öğrenme konusunda kadın ile erkek arasında herhangi bir ayrım gözetmemiş, ilim öğrenmenin herkese farz olduğunu ifade etmiştir (İbn Mâce, I, 81). Nazil olan ayetler ve bu ayetlerden çıkartılan dinî hükümler, herhangi bir ayrım gözetilmeksizin hem erkeklere hem de kadınlara bildirilmiştir (Muhammed b. İshak, 1981:28). İslâm âlimleri de, erkek için gerekli görülen pek çok bilginin kadınlar için de gerekli olduğu görüşündedirler (Dikmen, 1996:51-53).

İslam'ın ilk yıllarında sosyal hayatta aktif olarak yer alan kadınlar, vakit, cuma ve bayram namazlarına katılıp Hz. Peygamber'in hutbe ve vaazlarını dinlemişlerdir. Mahalle mescitlerinde veya bazı evlerde kılınan namazlarda cemaate katılan kadınlar, oralarda yapılan eğitim etkinliklerinden önemli ölçüde yararlanmışlardır. Onlar, cinsiyetlerinden kaynaklanan özel durumları ile ilgili pek çok konuyu hiç çekinmeden Hz. Peygamber'e sorarak öğrenmişlerdir. O dönemin kadınlarının bu özelliği, Hz. Ayşe'nin şu sözüyle ifade edilmektedir:

"Ensar kadınları ne iyi kadınlardır; çünkü hayâları dinlerini öğrenmelerine engel olmadı." (İbn Hanbel, VI, 148).

Hz. Peygamber döneminde kadınların da aynen erkekler gibi camiye devam edip vakit, cuma ve bayram namazlarına katılmaları (Buharî, Salât 2, İdeyn 7; İbn Sa'd, 1968, VIII, 491) yanında, günün erken saatlerinde kılınan sabah namazına dahi gittikleri, Hz. Ayşe'den nakledilen şu rivayetten de anlaşılmaktadır:

"Rasûlullah (s.a.v.) sabah namazını kıldırıldığı zaman mümin kadınlar örtülerini örtterek orada hazır bulunurlar, daha sonra da evlerine dönerlerdi ki (hava karanlık olduğu için) onları kimse tanıyamazdı." (Buhari, Salat 13).

Kadınlar cuma ve bayram namazlarının topluca kılındığı namazgâha gelip cemaate katılmaları ile ilgili Ümmü Atıyye'den şu rivayetler nakledilmektedir:

“Rasûlüllah (s.a.v.), evlenmemiş genç kızlara, örtülü ve hayız halindeki kadınlara varıncaya kadar, bizlerin bayramları namazgâha gelmemizi isterdi. Kadınlar erkeklerin arka tarafında durur, onların tekbir getirmelerine uyup tekbir getirir, onlarla birlikte dua edip bayram gününün bereketini ve o günde günahlardan arınmayı umut ederlerdi.” (Buharî, İdeyn 12.), *“(Ancak) Hayız halindeki kadınlar namazgâhtan uzak durur, sadece cemaat tarafından yapılan duaya katılırlardı...”* (Buharî, İdeyn 15; Tirmizî, Cuma 32).

Kadınların bayram namazlarına katılmaları ile ilgili İbn Abbas'ın şunları söylediği rivayet edilmektedir:

“Bir Ramazan ya da Kurban bayramı günü Peygamber (s.a.v.) ile birlikte namazgâha çıktım. O namaz kıldı ve sonra da hutbe sundu. Daha sonra kadınların yanına giderek onlara öğüt verdi, uyarıda bulundu ve sadaka vermelerini emretti.” (Buharî, İdeyn 16).

Rivayete göre Hafza binti Sirin konuyla ilgili şunları söylemiştir: *“Biz genç kızlarımızı bayram gününde namaz yerine gelmekten alıkoyardık. Basra'ya bir kadın geldi ve Halef Oğulları köşküne indi. O kadının yanına vardığımda, kadın, kız kardeşinin kocasının Rasûlüllah ile birlikte on iki gazveye katıldığını, kız kardeşinin bu gazvelerden altısında kocasıyla beraber bulunduğunu, onun; ‘Biz hastalara bakıyor ve yaralılara ilaç yapıyorduk’ dediğini söyledi. Daha sonra da kız kardeşinin; ‘Ey Allah'ın Rasûlü, bizden herhangi birimizin dış elbisesi olmadığı zaman namaz yerine gelmemizde bir sakınca var mı?’ diye sorduğunu, O'nun da; ‘Bir kadına arkadaşı kendi örtüsünü giydirirse, bu kadın hayır meclisinde ve müminlerin duasında hazır bulunabilir’ buyurduğunu söyledi.”* (Buharî, İdeyn 20).

Bu rivayetlerden, Hz. Peygamber'in namazgâha giden kadınlara özel nasihatte bulunduğu, mazereti bulunanların bile cemaate katılıp tekbir ve dualara iştirak ettikleri, Müslümanların huzur ve neşe içerisinde coşkulu bir bayram yaşadıkları anlaşılmaktadır.

Hz. Peygamber döneminde kadınların camiye gelip namaz kılmaları sadece cuma, bayram ve vakit namazlarla sınırlı değildir. Onlar bazen kocalarından izin alıp gece ibadet etmek için de camiye gelirlerdi. Gece namazlarını camide kılmak isteyen kadınlara izin verilmesini ve onlara bu konuda herhangi bir engel çıkartılmamasını isteyen Hz. Peygamber, hanımlara izin vermek istemeyenleri şu sözleriyle uyarmıştır:

“Geceleyin mescide gidip ibadet etmek için kadınlarınız sizden izin istediklerinde kendilerine izin verin.” (Buharî, Ezan 162).

Bu hadisi Abdullah b. Ömer rivayet ederken oğlu Bilal şöyle demiştir: *“Vallahi biz kadınları geceleyin dışarı bırakmayız. Onlar dışarı çıkıp kocalarını aldatabilirler.”* Bu sözlerden rahatsız olan Abdullah b. Ömer; *“Ben Allah’ın Rasûlü buyurdu diyorum, sen ise onları bırakmayız diyorsun”* (el-Kuşeyrî, t.y.:c.II, 78) şeklinde çıkışarak oğlunu azarlamıştır.

Hiz. Peygamber döneminde kadınlar camiye Kur’an-ı Kerim dinlemek için de giderlerdi. Bu konuda Hiz. Ayşe’den şu rivayet nakledilmektedir:

“Yatsı namazını mescitte kıldığım bir gece eve Rasûlüllah (s.a.v.)’dan sonra geldim. Bana; ‘Neredeydin?’ diye sordu. Ben; ‘Mescitte ashabından birisinin okuduğu Kur’an’ı dinliyorduk. Doğrusu ashabın arasında onun gibi güzel sesli ve güzel okuyanı hiç duymamıştım’ diye cevap verdim. Bunun üzerine tekrar Rasûlüllah ile beraber gidip onu dinledik. Sonra bana dönerek; ‘Bu, Ebû Huzeyfe’nin azatlısı Salim’dir. Ümmetim arasında böyle birisini var eden Allah’a hamd olsun’ buyurdu.” (Hakim, 1990:III, 326).

Bu ve diğer rivayetlerden de anlaşıldığı gibi, Hiz. Peygamber döneminde kadınlar cami etkinliklerine aktif olarak katılıyorlardı. Daha sonra giderek bu uygulamadan uzaklaşmıştır. Günümüzde kadınların ibadetlerini camilerde değil de evlerde yapmalarının daha hayırlı olduğu şeklindeki düşünce, şu ve benzeri rivayetlerin yorumundan kaynaklanmış olabilir:

Rivayete göre Ümmü Humeyd adındaki kadın sahabe Hiz. Peygamber’e; *“Ey Allah’ın Rasûlü, kocalarımız sizinle beraber namaz kılmamıza engel oluyorlar. Oysa biz sizinle namaz kılmayı çok istiyoruz”* diye şikâyetle bulunmuştur. Bunun üzerine Hiz. Peygamber, Ümmü Humeyd’e namazları evinde kılmasını tavsiye etmiştir (İbn Esîr, 1970:VII, 323).

Daha önceki rivayetlerde belirtildiği gibi, camiye gitmek isteyen kadınlara izin verilmesini isteyen Hiz. Peygamber’in Ümmü Humeyd’e evde ibadet etmeyi tavsiye etmesi, aslında bir çelişki değildir. Hiz. Peygamber, kendisine gelerek kocasını şikâyet eden bu kadının aile içerisindeki konumunu dikkate alarak ve ailede huzursuzluk çıkabileceği ihtimalini göz önünde bulundurarak böylesi bir tavsiyede bulunmuş olabilir.

Kadınların camiye devam etmelerinin doğru olmadığı yönündeki düşüncelere delil gösterilen bir diğer rivayetin de Hiz. Ayşe’den nakledildiği ifade edilmektedir. *“Eğer Allah Rasûlü kadınların kendisinden sonra mescitlerde neler ihdas edeceklerini bilseydi, İsrailoğulları gibi, O da onların mescitlere gir-*

melerini yasaklardı” (Buharî, Ezan 163) şeklindeki bu rivayetten anlaşıldığına göre, Hz. Peygamber’in vefatından sonra Hz. Ayşe bazı kadınların giyim kuşamını ve camiye giriş çıkış sırasındaki tavırlarını yadırgadığı için, onları sitemli ifadelerle uyarma gereği duymuştur.

Yukarıdaki rivayette, Hz. Ayşe’nin yadırgadığı bir durum karşısında yaptığı kişisel bir değerlendirmeden ve Hz. Peygamber’in kadınların tavırlarından etkilenip onlara camiye gitme yasağı getireceği ihtimalinden bahsedilmektedir. Son inen ayetlerde İslâm dininin tamamlandığı ifade edilmişken ve Hz. Peygamber dönemindeki fiili uygulamalar açıkça ortadayken, Hz. Ayşe’nin gördüğü bir durum karşısında muhtemelen duygusal olarak söylediği bir ifadeye dayanarak çok önemli bir konuda yeni bir hüküm koymanın isabetli olmadığı açıktır. Her ne kadar dinî kaynaklarda sahabe kavlinin delil olabileceği hükmü yer alsada, bu kural, Kur’an ve sünnette açıkça belirtilmeyip içtihat gerektiren konularla ilgilidir. Kaldı ki, karşılaşılan her yeni durumla ilgili bazı yorumlara dayanarak dinî hükümlerde köklü değişikliğe gitme yolunun aralanması, zamanla İslâmî değerlerde yozlaşmaya neden olmaktadır. İslâm’ın başlangıcındaki uygulamalara tezat teşkil eden bazı geleneklerimizin din adına korunması, böylesi bir yozlaşmanın sonucudur.

Camide yapılan ibadetlerin aynı zamanda bir eğitim boyutunun olduğunu daha önce de ifade etmiştik. Ancak Hz. Peygamber döneminde kadınların camiyle ilgileri sadece ibadetle sınırlı değildi. Onlar camideki diğer eğitim ve kültür etkinliklerinden de yararlanıyorlardı. Çünkü İslâm dininde ilim öğrenmeye büyük önem verilmekte (Alâk 96/1-5), kadın ile erkek, ibadette olduğu gibi, eğitim konusunda da eşit kabul edilmektedir (İbn Mâce, Mukaddime 81). Kur’an’da ve hadislerde ilmin öğrenilmesi ve öğretilmesi konusunda hem erkeğe hem de kadına yönelik genel ifadeler kullanılmaktadır. Yine Hz. Peygamber, kendisine vahyedilen Kur’an ayetlerini, kadın erkek ayrımı gözetmeksizin, herkese ulaştırmakla görevli bir peygamber olduğunu sözleri ve uygulamaları ile insanlığa göstermiştir.

Hz. Peygamber, kendisine gelen ayetleri camide toplanan erkeklere ve kadınlara okuyordu (İbn İshak, 1981:128). Kadınlar, O’nun cuma ve bayram hutbelerini (Müslim, İman 34; Tirmizî, İman 6), değişik konularla ilgili açıklamalarını dinliyor, merak ettikleri pek çok konuyu sorarak bizzat O’nun dilinden öğreniyorlardı (Özek, 1967: 113-115; Savaş, 1994: IV-272). Medine Mescidi’nde haftanın bir günü Hz. Peygamber tarafından sadece kadınların eğitimine tahsis ediliyordu (Buharî, İlim 15,35). Bu durum, Ebû Said el-Hudri’den gelen şu rivayetten de anlaşılmaktadır:

“(Bir gün) Kadınlar ‘Ey Allah’ın Rasûlü, erkeklerden bize meydan kalmıyor, bize özel bir gün ayırır mısınız?’ dediler. Rasûlüllah onlara bir gün belirledi. Kadınlar o günde Rasûlüllah’ın huzuruna gelir, O da onlara sohbet ederdi.” (Buharî, İlim 36).

Konuyla ilgili Abdullah b. Mesud’un; *“Rasûlüllah (s.a.v.) mescide girdi; orada Ensar kadınlarından bir grup vardı ve onlara vaaz etti...”* dediği rivayet edilmektedir. Bu konuda Cabir b. Abdillâh’dan da şu sözler nakledilmektedir:

“Ben Rasûlüllah ile birlikte bayram namazında bulundum. Hutbeden önce ezan ve kamet okunmadan namaza başladı. Sonra Bilal’a dayanarak ayakta durdu ve Allah’tan korkmayı, O’na itaat etmeyi emretti. Ardından cemaate vaaz ve nasihat etti. Daha sonra da yürüyüp kadınların yanlarına gitti ve onlara vaaz etti.” (Müslim, İdeyn, 4).

Hiz. Peygamber’in burada zikredilen eğitim uygulaması, cemaate katılan kadınlar içindir. Bunun dışında kadınlar münferit olarak da Rasûlüllah (s.a.v.)’a gelir, O’na sorular sorup bilgi alırlardı (Okıç, 1978:40).

Kadınların erkekler gibi camiye devam etmeleri şeklindeki uygulama, Raşit halifeler döneminde de devam etmiştir. Nitekim Hiz. Ömer ile bir yaşlı kadın arasında yaşanan ve asırlardır dilden dile anlatılan meşhur diyalogdan da bunu anlamak mümkündür. Rivayete göre Hiz. Ömer’in evlenilecek kadına verilecek mihrin miktarını konu alan bir hutbeyi sunduğu sırada, bir kadın, cami içerisinde oturduğu yerden Nisâ Suresi’nin 20. ayetini okuyarak Hiz. Ömer’e itiraz etmiştir. Bu itirazdan sonra Hiz. Ömer aldığı karardan dönmüş, *‘Kadın, Ömer’den daha iyi bildi, Ömer ise yanıldı’* (Rıza, 1935: 283) demiştir.

Hiz. Peygamber döneminde kadınlarla erkekler camide karma bir şekilde değil, ayrı ayrı yerlerde oturuyorlardı. Kadınlara caminin hariminin arka kısmında özel bir bölüm ayrılmıştı. Bu uygulama, Enes b. Malik tarafından rivayet edilen şu sözlerden de anlaşılmaktadır:

“Biz mescidin suffa kısmında Rasûlüllah’ın yanındaydık. Muhacirlerden bir kadınla buluşa ermiş oğlu geldi. Kadın bayanlara ayrılan kısma geçti, çocuk da bizim yanımıza geldi.” (İbn Kesir, 1997:VI, 154)

Mescid-i Nebevi’nin kadınlara tahsis edilen kısmının (İbn Hanbel, 1992:VII-523; Taberanî, 1985:XXIV-204) günümüzdeki bazı camilerde olduğu gibi, erkeklerin namaz kıldıkları yerden duvar ya da perdeyle ayrıldığı konusunda herhangi bir rivayete rastlanılmamıştır. Dolayısıyla kadınların, kendilerine ayrılan ancak arada herhangi bir engel bulunmayan bölümde namaz kıldıkları, hutbe, vaaz ve sohbetleri rahatlıkla dinleyip eğitim öğretim etkinliklerine katıldıkları anlaşılmaktadır.

Hz. Peygamber, camide kadınlara özel bir bölüm ayırmanın yanında, onların camide rahat edebilmeleri için bazı tedbirler almıştır. Öncelikle kadınların camiye rahat girip çıkmaları için gerekli kolaylığın sağlanmasını istemiştir. O dönemde Medine Mescidi'nin üç kapısı vardı. Başlangıçta kapılardan herhangi biri kadınlara tahsis edilmemişti. Ancak camiye devam eden kadınların sayısında artış görülmesi üzerine Hz. Peygamber; *"Keşke şu kapıyı kadınlara ayırsaydık"* buyurarak, kapılardan birinin onlara tahsis edilmesinin daha uygun olacağını belirtmiştir. Nitekim O'nun bu isteği daha sonra yerine getirilmiş ve Hz. Ömer döneminde kapılardan biri kadınlara tahsis edilmiştir (Ebû Davûd, Salât 17).

Namazdan sonra kadınların camiden ayrılmaları bir düzen ve intizam dâhilinde olurdu. İbadet bittiğinde camiden önce kadınlar, sonra Hz. Peygamber ve daha sonra da erkek cemaat ayrılırdı (Buharî, Ezan 152). Konuyla ilgili Ümmü Seleme'nin şu açıklamayı yaptığı rivayet edilmektedir:

"Rasûlüllah (s.a.v.) selam verip namazı bitirir bitirmez kadınlar hemen kalkarlardı, Rasûlüllah ise yerinde oturarak onların dışarı çıkmalarını beklerdi." (Buharî, Ezan 164).

Hz. Peygamber, camiye gelen kadınların durumunu dikkate alarak, onların sıkıntıya düşmemelerine özen gösterirdi. Namaz sırasında bir çocuğun ağladığını duyduğunda, anneyi düşünerek namazı kısaltırdı (Tirmizî, Salât 267). Cami adabıyla ilgili bazı ahlâkî öğütlerde bulunan Hz. Peygamber, camiye gelen kadın ve erkeklerin davranışlarına dikkat etmelerini, karşı cinsin dikkatini çekecek tutum ve davranışlardan kaçınmalarını (Vâhidî, 1968:186), giyim kuşamda ölçülü olmalarını (Buharî, Meğazi 537), yatsı namazına gelen kadınların güzel koku sürünmemelerini söylerdi (İbn Hanbel, 1992:IV, 363). Yine camide kadınlar erkeklerin arkasında namaza durdukları için, erkeklerin avret yerlerinin gözükmeye ihtimaline karşı, onlar secdeden kalkıp doğruluncaya kadar kadınların secdeden kalkmamalarını tavsiye ederdi (Buharî, Salât 6; Ebû Dâvûd, Salât 54).

Camide kız çocuklarının ve kadınların eğitimiyle Hz. Peygamber sadece kendisi ilgilenmez, özel kadın öğretmenler de görevlendirirdi. Özellikle kendi hanımları, kız çocuklarının ve kadınların eğitim öğretimiyle yakından ilgilenir, evlerine gelenlere bildiklerini öğretirlerdi (Özek, 1967: 113; Bouamrane, 1995: 279; Savaş, 1991: 124; Sarıçam, 2004: 282).

Camide yapılan sohbetlerde kadınlar sadece dinleyici konumunda değildiler; onlar bazen soru sorarak, iyice anlayamadıkları konunun açıklığa

kavuşturulmasını ister ve böylece cami sohbetlerine aktif olarak katılırlardı. Bu gayretlerin sonucu olarak, o dönemde toplumda erkeklerle tartışabilen, onların hata ve yanlışlıklarını çekinmeden eleştirebilen, kendilerine danışılıp istişare edilen ve insanlara yol gösteren kadın bilginler yetişmiştir. Bunlar arasında Hz. Ayşe, Hz. Peygamber'den öğrendiği pek çok hadisi diğer sahabelere rivayet ederek, önemli bir hadis ravisi olmuştur. Hz. Ömer, Ebû Hureyre, Abdullah b. Ömer, Ebû Musa el-Eş'ari gibi pek çok erkek sahabe Hz. Ayşe'den hadis rivayet etmiş (Fayda, t.y.:201-205), bazı fikhî konularda onun görüşlerinden yararlanılmıştır (Kettanî, t.y.:432-433). Hz. Ayşe İslâm dünyasında ilmi tenkitçiliğin başlamasına da öncülük etmiştir. O, özellikle kadın hakları ile ilgili İslâm'ın anlayışının nesillere doğru olarak anlatılması konusunda yoğun çaba harcamıştır. Başka pek çok kadın sahabe halifelerin, valilerin ve ilim adamlarının görüşlerine başvurduğu danışmanlar olarak uzun yıllar hizmet vermiştir (Savaş, 1994: 367). Hz. Peygamber'in eşlerinin ve diğer bazı kadınların bu yöndeki ilgi ve gayretlerinin bir sonucu olarak, o dönemde İslâm, kadınlar arasında da hızlı bir şekilde yayılmıştır (Savaş, 1994: 235-261). Sahabe içerisinde yirmi kadar kadın fıkıh bilgininin yetişmesi, Hz. Peygamber döneminde kadınların cami eğitiminden ne ölçüde yararlandıkları konusunda önemli bir ipucu vermektedir (Hamidullah, 2003, II/79; Okiç, 1978: 26).

Kadınların eğitim-öğretimleri sadece dinî bilgiler edinmekle sınırlı değildi; onlar, hayatla ilgili pek çok konuyu da camide öğrenme imkânı elde etmişlerdir. Bazı kadınlar şiir, tıp ve hayvancılık alanlarında bilgi ve tecrübe sahibi olmuşlardır (Sibâî, 1969: 80; Savaş, 1991: 279-280). Özellikle Hz. Ayşe'nin tefsir, hadis ve fıkıh gibi ilimlerin yanında neseb, tarih, siyer, tıp, astronomi, şiir, hitabet, eğitim ve siyaset alanlarında da önemli bir ilmi birikime sahip olduğu bilinmektedir (Kettanî, t.y. 433; Savaş, 1991: 136; Savaş, 1994: 287). Şüphesiz o dönem kadınlarının bu düzeye ulaşmalarında en büyük etkenin cami eğitimi olduğu söylenebilir. Çünkü onlar genellikle camide bir araya gelip birbirlerinin bilgi ve tecrübelerini paylaşıyorlardı.

Kadınların cami eğitimi ve ilim öğrenme konusundaki etkinliği, Râşit halifeler döneminde de devam etmiştir. Ancak Emeviler döneminden itibaren İslâm'ın öngördüğü cinsiyet eşitliği prensibinden uzaklaşarak kadınların sosyal, siyasal, ekonomik ve dinî hayattaki yeri tekrar sorun haline gelmiş (Erdoğan, 1990: 182; Hizmetli, 1996: 7) bazı rivayetler, fetvalar ve içti-

hatlar, onlarla ilgili olumsuz hükümler içerecek şekilde yorumlanmıştır.¹ Yine zamanın bozulmasıyla fitnenin zuhur ettiği, dolayısıyla kadınların camiye gelip cemaate katılmalarının mekruh olacağı, ancak yaşlı ve çirkin kadınların camiye gelmelerinde bir sakınca olmadığı gibi yanlı değerlendirmeler² dinî kitaplarda yer almıştır.

Görüldüğü gibi, ilim öğrenmenin kadın erkek herkese farz olduğu İslâm'ın Hz. Peygamber dönemindeki uygulaması sırasında kadınlar geceleri bile camiye giderek Kur'an-ı Kerim dinleyip namaz kılmışlar (İbn Hanbel, 1992:III/93) ve orada gerçekleştirilen eğitsel etkinliklerden yararlanmışlardır. Ancak Hz. Peygamber'in Medine'de başlattığı bu gelenek, hızla genişleyen İslâm coğrafyasına aynı ölçüde yansımamıştır. Dinin temel kaynağı olan Kur'an-ı Kerim'e ve Hz. Peygamber'in sahih sünnetine uymayan, İslâm öncesi geleneğin izlerini taşıyan rivayet ve yorumların sözlü ve pratik uygulamalara yansması, İslâm dünyasında kadınların eğitiminin ihmal edilmesinde önemli bir etken olmuştur. Sosyal ve kültürel hayatın dışında tutulan ve okullara gönderilmeyerek eğitimin dışına itilen kadınların camiye gidip oradaki ibadet ve eğitim etkinliklerine katılmaları da uygun görülmedikçe, toplumun yaklaşık yarısını oluşturan bir kitle asırlarca cehalete terk edilmiştir.

b. Günümüzde Kadınların Cami Eğitimi

Günümüz kadınları, cami eğitimine en azından erkekler kadar muhtaçtırlar. Kaldı ki, kadınların dinî bilgileri öğrenme ortamları erkeklere nazaran daha sınırlıdır. Ayrıca, dinin çarpıtılması sonucu yaygınlaşan bidat ve hurafelerin özellikle kadınlar arasında yaygın olduğu görülmektedir.

İslâm dünyasında, Arap yarımadası başta olmak üzere, Malezya, S. Arabistan, Filistin, Türkmenistan gibi Asya ülkelerinde, Tunus ve Cezayir

1 Kadınlar konusunda asılsız rivayetler ve bu rivayetlerle ilgili değerlendirmeler için bkz: Cihan Aktaş, "Kadının Toplumsallaşması ve Fitne", *İslâmî Araştırmalar*, Cilt: 5, Sayı: 4, Ankara, 1991, s. 255-258; Salih Akdemir, "Tarih Boyunca ve Kur'an-ı Kerim'de Kadın", *İslâmî Araştırmalar*, Cilt: 5, Sayı: 4, Ankara, 1991, s. 260-270; Çelik, *Uydurma Hadislerle Kadın Aleyhtarlığı*, s. 32-181; Hidayet Şefkatli Tuksal, *Kadın Karşıtı Söylemin İslâm Geleneğindeki İz düşümleri*, Kitabiyât Yay., Ankara, 2000; Özdeş, *Kur'an ve Cinsiyet Ayrımcılığı*, s. 15-129.

2 Bkz: Ebû Muhammed Ali b. Ahmed b. Hazm, *el-Muhalâ*, Tah: Ahmet Muhammed Şakir, Kahire 1969, V, 55; Şemseddin es-Serahsî, *el-Mebsud*, Çağrı Yay., İstanbul, 1982, II, 20-25; Abdülkerim Zeydan, *el-Mufasssal fî Ahkâmî'l-Mer'e*, Beyrut, 1993, s. 268-269. Müctehid imamların ve fikhî mezheplerin kadınların camiye gelip ibadet etmelerini hoş görmeyen görüş ve değerlendirmeleri hakkında geniş bilgi için bkz: Aktaş, "Kadının Toplumsallaşması ve Fitne", s. 251-259; Hizmetli, *Cuma Namazı Kadınlara da Farzdır*, s.110-178.

gibi Afrika ülkelerinde bazı kadınların camiye devam edip vakit, cuma ve bayram namazlarına katıldığı, Amerika'da ve Avrupa ülkelerinde yaşayan pek çok Müslümanın eşi ve çocukları ile birlikte camiye gittiği ifade edilmektedir (Hizmetli, 1996: 13). Ancak Türkiye'de camiye devam eden kadınların sayısının çok düşük olduğu görülmekte, onların daha ziyade teravih namazlarında, kandil gecelerinde ve mevlit programlarında camiye gittikleri; vakit, cuma ve bayram namazlarına ise neredeyse hiç katılmadıkları bilinmektedir. Gündüzleri çarşıya ve pazara çıkan bazı kadınların vakit namazlarını cemaate katılmamakla birlikte camide kıldıkları veya cemaat dağıldıktan sonra camiye geldikleri yapılan gözlemlerden anlaşılmaktadır.

Ülkemizde cuma, bayram ve vakit namazlarını camide kılmayan kadınların Ramazan ayında teravih namazı için camiye gittikleri görülmektedir. Onların bu kararlarında dinden ziyade geleneğin etkili olduğu söylenebilir. Kılınması sünnet olan teravih namazlarında cemaate katılmayı gelenek haline getiren kadınların dinen daha bağlayıcı bir hüküm içeren cuma, bayram ve vakit namazlarında da camiye gelmeleri doğal karşılanmalı, hatta kadınlar bu yönde teşvik edilmelidir.

Kur'an'da ve Hz. Peygamber'in uygulamalarında kadınların camiye gelmelerini engellemeye yönelik herhangi bir hüküm bulunmadığına göre, onların camiden ve cemaatten uzak durmalarına dinî hiçbir hüküm dayanak gösterilemez. Kaldı ki kadınları camiden uzak tutmak, kadın erkek herkesi muhatap alan Kur'an'ın ve sünnetin ruhuna da aykırıdır. Öyleyse, "*Kadınlarınızı mescitlerden menetmeyiniz*" (Buharî, Nikâh 116) buyuran Hz. Peygamber ve O'nu takip eden râşit halifeler dönemindeki kadınların cemaate katılma geleneğini tekrar canlandırmak, Müslüman toplumun faydasına olacaktır.

Günümüzde kadınların cami eğitiminin ihmal edilmesinde, İslâm'ın başlangıcında olmayıp da sonraları ortaya çıkan bazı anlayış ve yorumların etkili olduğu söylenebilir. Bazı âlimler, ilim öğrenmenin farz-ı kifaye olduğunu, yani bir toplumda bazı insanların ilim öğrenmesiyle diğerlerinden bu sorumluluğun kalktığını, dolayısıyla kadınların ilim öğrenme yükümlülüklerinin bulunmadığını belirtmişlerdir (Hizmetli, 1996: 14-16). Kadınların cami eğitiminden yoksun bırakılmalarında son derece etkili olan bu ve benzeri anlayışlar, dinî olmaktan öte kültürelidir. Çünkü dinin kadınlarla ilgili diğer hükümleri göz önünde bulundurulduğunda, bu tür görüşleri dinen uygun kabul etmenin mantıklı olmadığı kolaylıkla anlaşıl-

maktadır (Goldziher, 1988: 90). Öyleyse, bazı İslâm bilginlerinin geçmişte fitneye sebep olacağı endişesiyle ileri sürdükleri ve kadınların camiden uzaklaşmalarına zemin oluşturan görüşleri artık yeniden değerlendirilmelidir. Çünkü günümüzde kadınlar eğitim kurumlarında, çarşıda, pazarda, iş yerinde, fabrikada, kısacası sosyal hayatın her kesitinde erkeklerle bir arada bulunabilmektedirler. Dinin koyduğu ölçü ve mahremiyet ilkelerine uyulduğu sürece bunda dinen bir sakınca görülmemektedir. Kısıtlamanın sadece camiye devam etme ve cemaate katılma konusunda sürdürülmesi, kadınların dinî konularda bilgisizliğini artırmaktan başka bir anlam taşımamaktadır.

Kız çocuklarının yaz aylarında düzenlenen cami kurslarına katılmalarını, kadınlara yönelik bir cami eğitimi hizmeti olarak değerlendirmek mümkündür. Kız çocukları, aynen erkek çocukları gibi, okulların tatil edildiği yaz aylarında düzenlenen yaz Kur'an kurslarına katılmaktadırlar. Onlar, imam-hatip, müezzin ve Kur'an kursu görevlilerinin öğreticiliğinde Kur'an okuyup namaz surelerini ezberlemekte, ibadetleri ve temel dinî bilgileri öğrenmektedirler.

Son yıllarda özellikle genç kız ve kadınlar tarafından ilgi gören merkez ve mahalle camilerinin bünyesindeki Kur'an kurslarına değinmekte de konumuz açısından yarar vardır. Camilere yakın yerde veya cami bünyesinde bulunmaları nedeniyle, bu kurslarda verilen eğitim, cami eğitimi kapsamında değerlendirilebilir. Önceleri beş yıllık ilkokulu bitiren çocuklara hizmet veren bu kurslara, kesintisiz sekiz yıllık zorunlu eğitim yasaından sonra daha ziyade genç kız ve kadınların Kur'an-ı Kerim ve dinî bilgiler öğrenmek amacıyla geldikleri görülmektedir.

Cami bünyesinde hizmet veren Kur'an kurslarındaki eğitimin niteliği ve kalitesi konusunda bilimsel araştırmalara ihtiyaç vardır. Daha önceleri çocuklara yönelik din eğitimi vermek amacıyla açılan bu kursların yetişkin kadınlara yönelmesi sonucunda karşılaşılan sorunların neler olduğu, programın içeriği ve uygulanacak yöntemler, çocuklara ve gençlere öğreticilik yapmak üzere yetiştirilen Kur'an kursu görevlilerinin yetişkin eğitimi konusunda ne derece bilgi ve formasyon sahibi oldukları gibi konuları incelemeye yönelik yeni araştırmalar yapılmalıdır.

Kadınların cami eğitimi ile ilgili ihmal, Müslüman toplumların geri kalmalarına sebep olan etkenlerden biri olarak da görülebilir. Çünkü yaklaşık nüfusun yarısını oluşturan bir kesimin ve en önemlisi bir toplumun maddî ve manevî mimarları olan annelerin eğitimsiz kalması durumunda

yeni yetişen bireylerin kişilikli, bilinçli, donanımlı, cesaretli ve girişimci olarak yetiştirmeleri şansa bırakılmış demektir. Çünkü bireyin hayatına yön veren kişiliğinin gelişmesinde ailenin ve özellikle de annenin rolü büyüktür. Çocuk sevgiyi, şefkati, bağışlamayı, yardım etmeyi, adaleti, doğruluğu, cesareti, güveni ve daha pek çok ahlâkî meziyeti öncelikle annesinden öğrenmektedir. Çocuğuna bu tür meziyetleri öğretmek durumunda olan annenin her şeyden önce eğitilmiş olması gerekir. Bu konuda camilerin rolü küçümsenmemelidir.

Sonuç ve Öneriler

Çok geniş bir kitlenin bünyesinde toplandığı, hutbe, vaaz, sohbet, cami dersleri ve yaz kursları gibi etkinliklerle milyonlarca insanın pek çok konuda bilgilendiği camilerin günümüzde yaygın din eğitimi hizmeti veren kurumlarının başında geldiği rahatlıkla söylenebilir. Ancak günümüzde kadınların cami eğitiminden yeterince yararlanmadıkları görülmektedir.

Günümüz kadınlarının camilere erkekler gibi devam etmemelerinin bazı nedenleri olabilir. Ancak dinî hükümleri bu nedenler arasında göstermenin isabetli olmadığı açıktır. Çünkü Hz. Peygamber, camiye devam edebilmeleri için kadınlara her türlü kolaylığın sağlanmasını istemiş ve bizzat kendisi onlara camide ders vermiştir. Dolayısıyla, kadınların camiye erkekler kadar devam etmeyip oradaki etkinliklere katılmamaları dinden değil, dinle ilgili yapılan yorumlardan ya da İslâm öncesi kültürlerin izlerini taşıyan gelenekten kaynaklanmaktadır.

Kadınların cami eğitimine özendirilmeleri gerektiğini söylemek aslında yeni bir görüş ortaya koymak değil; daha önce Hz. Peygamber döneminde fiilen gerçekleştirilen bir uygulamayı tekrar hatırlatmaktan ibarettir. Çünkü İslâm'ın ilk yıllarında camilere gitmek erkekler için ne kadar önemli ise, kadınlar için de aynı derecede önemli ve gerekliydi. Öyleyse günümüzdeki Müslüman toplumların maddî ve manevî yönden kalkınmasının ancak kadın erkek herkesin bilgilenmesi ile mümkün olacağı gerçeği göz ardı edilmemelidir.

Günümüzde kadınların camiye devam etmelerini özendirip kolaylaştırmaya yönelik olarak şunlar önerilebilir:

1. Dinin cinsiyet farklılığına dayalı özellikleri kabul ettiği, ancak cinsiyet ayrımcılığını reddettiği Müslüman topluma iyice anlatılmalıdır.
2. Bazı dinî kaynaklarda yer alan kadın aleyhtarı rivayetler yeniden değerlendirilmelidir. Bu rivayetlerin uydurma veya zayıf olanları belirtilmelidir.

3. İlâhiyat fakültesi öğretim üyeleri ve Diyanet yetkilileri tarafından halkı bilgilendirmeye yönelik sempozyum, panel ve konferans gibi toplumu bilinçlendirmeye yönelik çalışmalara daha fazla ağırlık verilmelidir.
4. Kadınların camilerde rahatlıkla bulunabilmelerini kolaylaştıracak bazı fizikî düzenlemeler yapılmalıdır. Yeni yapılacak camilerin projelerinde sayıları her geçen gün artan bayan cemaat de göz önünde bulundurulmalı, camilerin bünyesinde onların ibadet edecekleri nezih mekânlar oluşturulmalıdır.
5. Camilerin üst veya alt katları kadınlara tahsis edilip, onlar için camiye giriş çıkış kolaylığı sağlamak üzere ayrı kapılar açılmalıdır.
6. Merkezi ve büyük camilerde kadınlara yönelik hizmet veren bayan din hizmetleri uzmanı bulundurulmalıdır. İlâhiyat fakültesi mezunları arasından atanabilecek bayan din hizmetleri uzmanına cami bünyesinde bir büro tahsis edilebilir. Bu büroda kitaplık, bilgisayar, internet ve telefon gibi iletişim imkânlarına yer verilmelidir. Söz konusu uzman, kendisine gelen kadınların dinî sorularını cevaplayarak, onlara rehberlik ve danışmanlık hizmeti sunabilir ve haftanın belli günlerinde camide vaaz ve sohbet programları düzenleyebilir. Hatta erkek cemaat için öngörülen cami derslerinin, kadınlara da bayan görevliler tarafından verilmesi düşünülebilir. Onların bu derslere katılımının sağlanması için cami bünyesinde mekânlar oluşturulmalıdır.
7. Vaize kadrosunun bulunmadığı ilçe ve köylere gezici vaizelerin görevlendirilip, camilerde düzenlenecek vaaz ve sohbet programlarıyla eğitim imkânından yoksun kadınların yaygın din eğitimi hizmeti almaları sağlanmalıdır.
8. Köy camileri bünyesinde kadınlara hizmet veren Kur'an Kursları daha da yaygınlaştırılmalı ve bu kurslara kadrolu bayan öğretmenler görevlendirilmelidir.
9. Cami bünyesindeki Kur'an kurslarında okuma yazma bilmeyen kadınlara dinî bilgiler yanında okuma yazma da öğretilmelidir.

Kaynaklar

- Kur'an-ı Kerim ve Türkçe Meali, (1997) Haz: M. Beşir Eryarsoy-Ahmet Ağırakça, İstanbul: Buruç Yayınları.
- Akdemir, S. (1991). Tarih boyunca ve Kur'an-ı Kerim'de kadın. *İslâmî Araştırmalar*, 5(4), 260-270.
- Aktaş, C. (1991). Kadının toplumsallaşması ve fitne. *İslâmî Araştırmalar*, 5(4), 251-259.
- Armstrong, K. (1998). *Tanrı'nın tarihi: İbrahim'den günümüze 4000 yıllık tanrı anlayışı* (çev. O. Özel vd.). Ankara: Ayraç Yayınları.
- Bayraklı, B. (1998). Kur'an'da insan hakları. *Din Eğitimi Araştırmaları Dergisi*, 5, 9-18
- Bilgin, B. (1997). İslâm'da ve Türkiye'de Kadınlar. *A. Ü. İlâhiyat Fakültesi Dergisi*, 36, 29-43.
- Bouamrane, C. (1995). İslâm tarihinde eğitim öğretim kurumları. *A. Ü. İlâhiyat Fakültesi Dergisi*, 30, 265-277.
- Buharî, M. (1991). *Sahihu'l-Buharî*, Tah: Baz-Abdulaziz, Beyrut: Daru'l Fikr.
- Carullah, M. (2001). *Hatun* (Haz: M. Görmez). Ankara: Kitabiyat Yayınları.
- Çelik, M. (1995). *Uydurma hadislerle kadın aleyhtarlığı*. İstanbul: Ölçü Yayınları.
- Dikmen, M. (1996). *İslâm'da kadın hakları*, İstanbul: Cihan Yayınları.
- Doğan, R. (1998). Cumhuriyet öncesi dönemde yaygın din eğitimi açısından hutbeler. *Dini Araştırmalar*, 1(2), 5-51.
- Erdoğan, M. (1990). *İslâm hukukunda ahkâmın değişmesi*. İstanbul: M. Ü. İlâhiyat Fakültesi Yayınları.
- Ergil, D. (1980). *Türkiye'de terör ve şiddet*. Ankara: Turhan Kitabevi.
- Fayda, M. (t.y.). *Ayşe*. İstanbul: T.D.V.İ.A.
- Goldziher, I. (1988). İslâm'da eğitim. *İslâmî Araştırmalar Dergisi*, 2(7), 79-94.
- Hakim, Ebû Abdillâh (1990). *El-müstedrek ale's-sahiheyn* (Tah: M. Abdulkadir Ata). Beyrut: Daru'l-Kütübi'l-İlmiyye.
- Hamidullah, M. (2003). *İslâm peygamberi* (çev: S. Tuğ). Ankara: Yeni Şafak Yayınları.
- Hatiboğlu, M. S. (1991). İslâm'ın kadına bakışı. *İslâmî Araştırmalar*, 5(4), 231-235.
- Hizmetli, S. (1996). *Cuma namazı kadınlara da farzdır*. Ankara: Yeni Çizgi Yayınları.
- İbn Esîr, Ebu'l-Hasan Ali b. Muhammed (1970). *Üsdu'l-gâbe fî ma'rifeti's-sahabe*. Kahire: Daru'l Fikr.
- İbn Hanbel, Ahmed b. Muhammed (1992). *Müsned*. İstanbul: Çağrı Yayınları.
- İbn Hazm, Ebû Muhammed Ali b. Ahmed (1969). *El-muhallâ* (Tah: A. M. Şakir). Kahire: Daru'l-Kütübi'l-İlmiyye.
- İbn İshak, Muhammed (1981). *Es-Sire*. (Tahk: M. Hamidullah). Konya: Esra Yayınları.
- İbn Kesir, Ebu'l-Fida İsmail (1997). *El-bidaye ve'n-nihaye*. Beyrut: Daru'l-Kütübi'l-İlmiyye.
- İbn Sa'd, Ebû Abdillâh Muhammed (1968). *Tabakatu'l-kübrâ*. Beyrut: Mektebetü'l-Ulûm ve'l-Hikem.

- Kettanî, Abdulhayy (t.y.). *Et-teratibu'l-idariyye*: Lübnan.
- Koç, A. (2001). Diyanet İşleri Başkanlığı ve yaygın din eğitimi. *Din Eğitimi Araştırmaları Dergisi*, 8, 139–170.
- Kuşeyrî, Müslim b. Haccac (t.y.). *Sahih-i Müslim* (çev: M. Sofuoğlu). İstanbul: İrfan Yayınevi.
- Kutup, S. (1995). *Kur'an'ın gölgesinde kadın* (çev: M. Nuhoglu). İstanbul: Ravza Yayınları.
- Nişancı, A. (1981). Milli Eğitim Sistemi İçerisinde Yaygın Din Eğitimi. *Milli Eğitim ve Din Eğitimi*, Ankara: MEB Yayınları.
- Okıç, T. (1978). *İslâm'da kadın eğitimi*. Ankara: Diyanet Yayınları.
- Özdeş, T. (2005). *Kur'an ve cinsiyet ayrımcılığı*. Ankara: Fecr Yayınları.
- Özek, A. (1967). *Hadis ricali*. İstanbul: Fatih Matbaası.
- Rıza, M. R. (1935). *Vahyu'l-Muhammedî*. Mısır: Müessesetü'l-İrşad.
- Sarıçam, İ. (2004). *Hz. Muhammed ve evrensel mesajı*. Ankara: Diyanet Yayınları.
- Savaş, R. (1991). *Hz. Muhammed (s.a.v.) devrinde kadın*. İstanbul: Ravza Yayınları.
- Savaş, R. (1994). *Asr-ı saadette kadın ve aile hayatı: Asr-ı saadette İslâm*. İstanbul: Beyan Yayınları.
- Serahsî, Ş. (1982). *El-mebsud*. İstanbul: Çağrı Yayınları.
- Sıbaî, M. (1969). *İslâm'a ve garplılara göre kadın* (çev: İ. Toksarı). İstanbul: Nida Yayınları.
- Tabbara, A. A. (1981). *İlmin ışığında İslâmiyet* (çev: M. Öz). İstanbul: Kalem Yayınları.
- Taberanî, Süleyman b. Ahmed (1985). *Mu'cemu'l-kebir* (Tah: A. Selefî). Beyrut: Daru'l-Kütübi'l-İlmiyye.
- Tirmizî, M. S. (1937). *Sünenü't-Tirmizî*, Tah: Şakir Ahmed Muhammed, Beyrut: Daru'l-Kütübi'l-İlmiyye.
- Tosun, C. (1993). *Din ve kimlik*. Ankara: Diyanet Yayınları.
- Tuksal, H. Ş. (2000). *Kadın karşıtı söylemin İslâm geleneğindeki izdüşümleri*. Ankara: Kitabiyât Yayınları.
- Vâhidî, Ebu'l-Hasan Ali b. Ahmed (1968). *Esbabu'n-nüzûl*. Kahire: Daru'l Fikr.
- Yavuz, Y. V. (1999). *Kur'an'da kadın hak ve özgürlüğü*. İstanbul: Bayrak Yayınları.
- Yılmaz, H. (2005). *Camilerin eğitim fonksiyonu*. İstanbul: DEM Yayınları.
- Zeydan, A. (1993). *El-mufasssal fî ahkâmi'l-mer'e*. Beyrut: Müessesetü'r-Risale.

Women and Mosque Education from The Period of The Prophet (p.b.u.h.) to the Present Day

*Hüseyin YILMAZ, Assoc. Prof. Dr.**

Cumhuriyet University Theology Faculty

Citation- Yılmaz, H. (2007) Women and Mosque Education from The Period of The Prophet (p.b.u.h.) to the Present Day. *Journal of Values Education-Turkey*, 5 (14), 107-130.

© Center for Values Education.

Abstract- The main social body of the mosque education in the period of the Prophet (p.b.u.h.) consisted of all Muslims without discriminating child, young, old, male and female. But, in present day, it is seen that while the male congregation has been receiving the common religious education through sermons and discourses given in mosques to a significant extend, women have not been able to receive the same education sufficiently to benefit from it. Today, it is important to eliminate this lack in the field of religious services to make the religious education surrounding the entire society without any discrimination.

The aim of this article examining the concerns of the Muslim women from the period of the Prophet (p.b.u.h.) to the present day is to make simple contributions in re-evaluating the mental obstacles before the women who are not benefiting enough from the religious education in mosques. In this article, some proposals have been developed to gain the women that are forming half of the society to the mosque education.

Key Words- The Prophet, Women, Mosque education.

* **Address for correspondence-** Cumhuriyet Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Felsefe ve Din Bilimleri Bölüm Başkanlığı, 58140, Kampüs / Sivas. **E-Mail:** hyilmaz@cumhuriyet.edu.tr